

Sara Hännikäinen (*Helsinki*)

Joitakin huomioita kirjakielen ja murteiden suhteista

Usein kuulee kehuttavan, että joku puhuu jotakin (vierasta) kieltä hyvin, mutta mitä hyvä kielitaito oikeastaan tarkoittaa? Toisinaan sillä kuulee tarkoitettavan sitä, että henkilö puhuu ilman vierasta korostusta, aksentittomasti, tai sitä, että henkilö puhuu ja kirjoittaa aina kirjakielisesti. Todellisuudessa hyvä kielitaito edellyttää kuitenkin paljon laajempaa kielen eri muotojen hallintaa.

Voidaan kai sanoa, että kaikki luonnolliset kielet sisältävät variaatiota, erilaisia kielimuotoja, jotka ovat käytössä eri aikoina, eri tilanteissa tai eri kielenpuhujaryhmien keskuudessa. On tärkeää selvittää, mitä kulloinkin tarkastelun kohteena olevassa kielessä tarkoitetaan seuraavilla käsitteillä: *kirjakieli*, *yleispuhekieli* ja *murteet* eli *aluepuhekielet*. Huomattakoon, että toisinaan tarvitaan sellaisiakin käsitteitä kuin kirjoitetun kielen normeja noudatta-

va yleiskieli ja (ainakin meillä Suomessa) television uutistenlukijoilta tuttu *lukupuhunnos*. Lukupuhunnoksella tarkoitetaan siis luettavaksi kirjoitetun tekstin suullista esittämistä.

Hyvä kielitaito tarkoittaakin sitä, että henkilö osaa käyttää kielen eri muotoja niille ominaisella tai tilanteessa tarkoituksenmukaisella tavalla, esimerkiksi hyvää kirjakieltä kirjoittaessaan asiatekstejä mutta myös murretta siihen sopivassa tilanteessa. Käsittääkseni ei ole mitään syytä ryhtyä hyljeksimään murteita silloinkaan, kun kielen standardikirjakieli vasta hakee muotoaan, olipa sen luomisprosessi millainen tahansa.

Kirjakielen luojan kahtena pääongelmana pidetään toisaalta sitä, kuinka monta kielimuotoa saman katon alle voidaan kerätä ja toisaalta sitä, miten näihin murteisiin kirjakielen perustan kiinnittämisen jälkeen suhtaudutaan. Kirjakielen luominen on ennen kaikkea poliittinen prosessi, sillä murrealueet näyttävät muodostavan kirjakieliä poliittisten, mutta ei välttämättä valtiollisten, rajojen mukaan.

Kielitieteellisestä näkökulmasta katsottuna voidaan sanoa, että kirjakielen syntyprosessin säätelyssä tulee noudattaa ainakin kahta periaatetta: (1) kirjakielen murretaustan tulisi olla niin yhtenäinen kuin mahdollista ja (2) vakiinnutettavan kirjakielen puhuma-alueen tulisi olla niin laaja kuin mahdollista. On tapana sanoa, että sellaisten murteiden puhujat, jotka ymmärtävät toisiaan, puhuvat samaa kieltä. Näin ollen voisi ajatella, että sellaisten kielimuotojen puhujien, jotka ymmärtävät toisiaan, tulisi saada myös oma yhteinen kirjakieli.

Läntisen Euroopan kirjakieliä tarkastelemalla voimme todeta, että kirjakielen pohjaksi voidaan ottaa joko yksi murre tai yhdistää monia murteita yhdeksi kirjakieleksi. Ongelmaksi nousee se, mikä murre tai mitkä murteet kirjakielen perustaksi valitaan. Kirjakieli voi perustua arkaaiseen tai jopa kuolleeseen kielimuotoon, jollaisena käsittääkseni pidetään fäärin kieltä, se voi olla elintasoltaan vauraamman tai lukumäärältään suurimman väestönosan kieli, esimerkiksi ranska, tai se voi olla erilaisten murteiden yhdistelmä, jollainen nykysuomi on.

Miten sitten murteisiin tulisi suhtautua sen jälkeen, kun kirjakieli on luotu? Tavallisimpana vaihtoehtona pidetään sitä, että puhekieli sopeutetaan kirjakieleen ja puhujien kesken luodaan standardisoitu puhekieli, jollaisena Suomen kielitilannetta on totuttu kuvaamaan. Toinen vaihtoehto on se, että kirjakieli alkaa sopeutua murteisiin ja sisältää normitettua variaatiota. Tällainen tilanne on nykynorjassa. Kolmantena mahdollisuutena on se, että kirjakieli ei välitä murteista eivätkä murteet kirjakielestä. Kielenpuhujat puhuvat kukin omaa murrettaan, mutta kirjoittavat standardisoitua kirjakieltä, jollainen tilanne on esimerkiksi Sveitsin saksankielisillä alueilla.

Tarkastellaanpa tilannetta Venäjän federaation alueella. Moskovalaisista kulttuurilehdistä olemme saaneet lukea, että nykyään jopa mahtava venäjän kielikin kaipaa *PR*:ää ja *promotionia*. Uudet venäjän kieltä koskevat kielilakiehdotukset ovat saaneet myrskyisän vastaanoton. Venäjän vaalijoita kalvaa huoli yhä syvemmälle ja syvemmälle venäjään juurtuvista englannin ja varsinkin amerikanenglannin vaikutteista. Tosiasiassa kieli itse ei ole ongelma, vaan sen käyttäjät ovat! Olennaistahan on se, haluavatko kielenkäyttäjät valita omakielisen sanan vierasperäisen sijaan.

Vähemmistökielen tilanne on tietysti toinen yksinkertaisesti siitä syystä, että kielen yhteiskunnallinen asema on toisenlainen, jos kieli on alueen vähemmistön kieli. Vähemmistön kirjakieli tarvitsee vahvaa tukea joko poliittisilta päättäjiltä tai vähemmistökielen puhujilta, mieluiten molemmilta. Puhekielen (kotimurteen) taito on kuitenkin tärkein. Puhekieli on ihmisen lähimpien kontaktien kieli. Koulu ei voi koskaan tarjota arkielämän tavallisia kielenkäyttötilanteita. Kirjakieli antaa kielelle statusta: kieli pääsee esille, lujittuu, vahvistuu ja laajenee. Siksi on tärkeää, että sitä viljellään ja huolletaan, mutta se ei tarkoita sitä, että murteita olisi lakattava kokonaan puhumasta.

Lopuksi haluan todeta, että eri kielimuotojen ja kielten välinen vuorovaikutus ja kielen muutokset ovat luonnollisia ilmiöitä kaikille kielille. Tohtalainen purismi on kielen terveyden kannalta useimmiten hengenvaarallista. Media tasoittaa saman kielen eri kielimuotojen välisiä eroja, ja kansainvälinen yhteistyö siirtää vaikutteita kielestä toiseen periaatteessa ihan samaan tapaan kuin ikivanhojen lainakosketustenkin aikaan. Edes yksittäisten kielivirheiden esiintyminen ei vielä tarkoita sitä, että kieli olisi rapistumassa.